

Maerle & mergelstikken te Poperinge - William White & Guido Vandermarliere & Jaques Destailleur

De laatste tijd ben ik – Guido Vandermarliere – bezig om enkele 16de -eeuwse registers uit te typen en bij enkele van die akten is er sprake van ‘maerle’. We halen er hier eerst drie aan:

1 februari 1557 – Halmen - SAP 364 – Transcriptie H. Vandenberghe

Ghelein LAUWICK fs. Pieters heift ghecoocht jehens **Steven BASTAERT**

1 ghemet 15 en half vierendeel lans liggende in de **Wipperhouc** metter noerthende op de **maerctwech** - metter oostzide an tlant van de kinderen van Mechiel BASTAERT - tzuthende in de beke - de westzidde an tlant van Jan VAN HARINCKHOVE.

Omme de somme van XIII p.grooten ende VIII p.parisis gheret ghelt ende dies de voorseyde Ghelein een lidinghe hebben over derve Steven BASTAERT hoef omme **daer duere te maerlene** het voorseyde lant

Ghealmt over erve int jaer XVC LVI den eersten in spoerkelle

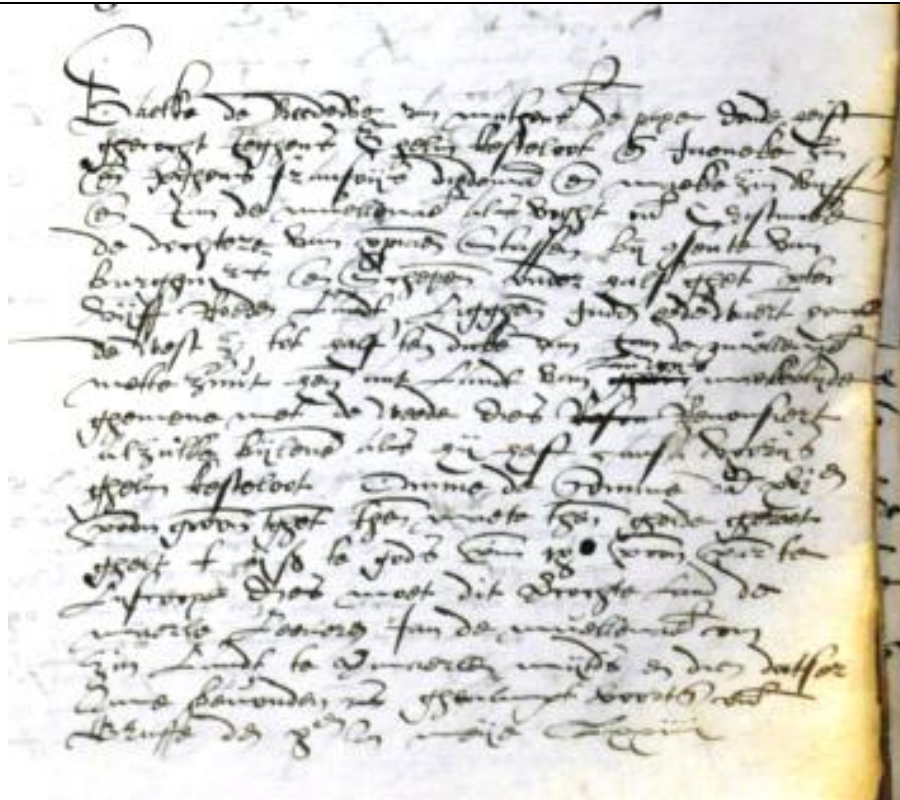
den eersten copen blijft in sien eersten coop mits de wese te gheven 1 p.gr

K DE SCOTTERE

Ghelein Lauwick heeft dus grond gekocht in de Wypperhoek van Steven Bastaert en deze moet dan ook een ‘lidinghe’ of toegang laten zodat Ghelein zijn nieuwe grond kan ‘maerlene’ of mergelen.

Een tweede akte is de volgende:

10 mei 1574 – Kaelke de Pape koopt grond – Mergel – maerle -SAP 365 - Folio 41

Kaelke de weedewe van Matheus de Pape doude heift ghecoocht jehens **Ghelin Kesteloot** ende **Jaeneke** zyn wiff ende jehens **Fransoys Diedeman** ende **Maeke** zyn wiff ende **Jan de Muellenare** als voght van **Cristineke de dochter van Christiaen Stassen** - by consente van burghmeesters ende schepenen – onderhalf ghemet preter vyff roeden landt liggende inden

Eedewaerthouck -

de westzyde tot half ten dicke van Jan de Muellenaere - mette zuuthende ant landt van Lauwys Makeblyde - ghemene met de weede - dies renonsiert alzulck byleven als zy heift - causa uxorys Ghelin Kesteloot omme de somme van xvj ponden grooten tghemet - thende mate thende ghelt - ghereet ghelt - ij schele te godspenninck - ix ponden paris is te lyfcoope –
dies moet dit vercochte land de maerle leveren Jan de Muellenaere om zin landt te vermaerlen myts en dien datser inne bevonden is -
Ghealmpt voorts over ervffe den x in meye lxxiiij

Kaelke of Kalleken, de weduwe van Matheus de Pape koopt grond in de Edewaerthoek van Jan de Muellenaere.

Maar er zit een wel vreemde voorwaarde in: de koopster moet toch aan de verkoper 'maerle' leveren om zijn land te 'vermaerlen'. Het stuk grond dat verkocht wordt moet dus wel veel 'maerle' bezitten om dit te kunnen doen.

En we vonden nog een derde akte over deze 'maerle'.

7 december 1577 – De 'maerle' verkocht - SAP 395 – Renten

Gregorius Cloribus ende Marie Baerde,

zyne wettelicke gezelnede in persone voor schepenen ondergenaemt, hebben verkent ende verkennen midts desen

wel ende dueghdelick vercocht thebbene ter eeuwigheyt **Loys Makeblyde**, zijne hoirs ende naercommers,

alle **de maerle** die hy zal behouven **omme te vermaerlen de landen vande voornoemde Makeblyde toebehoirende, liggende inden Hipshouck ende Eeckhouck,**

daer nu ten tyden **Pieter Vander Schaeve** als pachtere woonende es, by **Spagnaersdaele**, ende de zelve maerle te mogen delfven ende doen haelen, daert meest bequaeme wert vut de landen vande voornoemde comparanten,

daer nu ten tyde **Pieter Quaghebuer** by pachte woonende es –

tallen tyden ende stonden alst de voornoemde Makeblyde ende zyne naercommers goeddyncken zal,

mids vullende de pitten der landen effenende daer de maerle gedolven wort ende de schaede vervangende daer schaede gedaen wert van daerut ende in ryden omme de voorseide maerle

Bekennen voorts de zelve comparanten hemlieden dien aenghaende vernoucht ende van de voornoemde Makeblyde ten vullen betaeld,

belovende hem ende zyne naercommers daerinne te houden gerecht ter eeuwighen daeghe – zonder daer inne te commen ofte laeten commen in eenighe manieren ofte zonder ter cause van dien by den voornoemde Makeblyde zijn hoirs ende naercommers,

de comparanten ofte hunlieder successeurs inde landen van huerlieden voorseide hofstede yets te betaelen ofte geven in recognitie ofte anderssins hoe dat zy als dies - zo voorseit es te vullen gedaen -

Actum eodem

Present Kaerle de Schottere, burchmeester ende Lauwers Pilgrem doude, schepene

We vinden hier wel een heel bijzonder contract – waarbij Loys Makeblyde en zijn erfgenamen tot der eeuwigheid de 'maerle' zullen mogen delven en doen halen om hun landen te 'vermaerlen'. De nakomelingen van Makeblyde moeten wel de landen waar ze de 'maerle' gedolven hebben weer herstellen en effenen en mogelijke schade herstellen.

Wat is die 'maerle' waarover hier sprake is?

Gelukkig hebben we daarvoor **William White** - een specialist - in huis om ons dat uit te leggen. Hij schreef mij het volgende:

Dag Guido

Zoals beloofd in bijlage een paar foto's van maarl / marel / mergel /

moeraskalk waar vermoedelijk in Elverdinge ooit een aanzienlijke hoeveelheid van in de grond moet gelegen hebben en die nu wellicht volledig verdwenen is door ontginning als kalkmeststof.

En zoals je zegt is je familienaam afgeleid van een marelput of marlière. De moeraskalk op de foto's is afkomstig uit de Gavers in Harelbeke (meer info op

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/14760>).

Deze slakkenhuisjes werden door William White uit 'maerle' of mergel losgeweekt en zijn dus zo'n 5000 jaren oud.

Wikipedia leert ons het volgende:

Moeraskalk ...wordt gevormd in meestal open zoet water waarin door verzadiging kalk neerslaat. Onder dergelijke omstandigheden kan moeraskalk altijd ontstaan en ook in onze tijd wordt deze nog gevormd, maar vooral de omstandigheden aan het eind van het laatste glaciaal en het begin van het onze warme tijd bevorderden het ontstaan. Tijdens de ijstijd werd

langdurig kalkhoudend materiaal aangevoerd en gesedimenteerd. In plasjes die toen ontstonden was relatief veel kalk in opgeloste vorm beschikbaar, die bij verzadiging als moeraskalk kon neerslaan. Veel moeraskalkafzettingen zijn dan ook in deze periode gevormd.

William schrijft ons verder;

Zoals ik een beetje vermoedde gaat het in de westhoek vrijwel zeker om het gebruik van moeraskalk, dat – zoals ik vanmorgen uitlegde – gevormd wordt in moerassen . Opstapeling van moeraskalk (door slakkenhuisjes - in combinatie met klei) maakt deel uit van een verlandingsproces. Na vele decennia of eeuwen waren die natuurlijke laagtes verdwenen en opgevuld. In later tijden werden ze opgegraven in zgn. maarleputten (zie ook De Bo en WNT).

In onze Woordenboek van de Nederlandse Taal vinden we het volgende over 'mergel': daarnaast andere vormen —, znw. vr. (in Z.-N. m.: zie b.v. DE BO [1873]). *Mnl. mergel, mhd. mergel, ohd. mergil*, uit ***margila*, een oorspronkelijk Keltisch woord**, afgeleid van een term die in het klassieke Latijn is bewaard in den vorm *marga* (zie MEYER-LÜBKE, *Einf.* § 37); naast *margila* heeft ook *margula* bestaan, dat in het Fransch *marle* is geworden, later *marne* (zie *Dict. Gén.*).

De vorm *marle* is uit het Fransch ook in het oudere Nederlandsch overgenomen (zie VERDAM 4, 1190, en hierbeneden). Naast *mergel* was ook *margel* vroeger gewoon, en in de Zuidnederlandsche volkstaal vindt men vormen als *melleger* (CLAES, *Bijv. Hagel. Idiot.*) en *mervel* (zie DE BO [1873]).

In het Idioticum van onze Deken De Bo staat het volgende over 'maarl':

MAARL, MAREL, m. Mergel, fr. *marne*, eng. *marl*. — Vgl. Mervel. "Steen, *marle*, leem, daer-
rinck, moer ende dierghelijcke materie die de
propriëtaris wten bodem sal doen delfven." (Cost. v. Veurne.)

MAARLEN, *maarlde*, heb *gemaarld*, o. w. Zie
MARLEN.

MAARLEN, *maarlde*, *gemaarld*, b. w. Mergelen,
fr. *marner*, *marler*, eng. *to marl*, middeneeuwsch
l. *marlare*. "Segetes secari faciet et secabit, ter-
ram *marlabit* et stercorabit." (Het Gends char-
ter-boekje.)

MAARLPUT, MÈERLPUT, m. In Vlaanderen is
er hier en daar een vijver of waterput die den
naam van Marelput draagt, eng. *marl-pit*. Men
weet dat de marelputten niet anders zijn dan
oude mergelkuilen, fr. *marnières*. Rond Merchem
vindt men veel merelputten. Beoosten Torhout
is een maarlepit; ook te Stavele en te Elverdinghe.

William White schrijft verder het volgende:

De maarle uit Elverdinge moet in een depressie ontstaan zijn, waarschijnlijk in het Holoceen (pakweg vanaf de laatste ijstijd, zo'n 10.000 jaar tot een paar duizend jaar geleden). Schelpjes van zoetwaterslakken en –mossels die terug te vinden zijn in de moeraskalk van de Gavers tonen dit althans aan.

TER SCHEURPITTE (Sectie A Nr 424).
— In 1717-1720 behoorde het leen « **Ter Scheurpitte** » aan Nicolays Spannuyt. De hofstedegebouwen stonden op 't perceel sectie A Nr 424 van het tegenwoordig grondplan der gemeente (2.B).
Dit leen, groot 5 gemeten, paalde aan 't grondgebied van Elverdinge en hing af van de Heerlijkheid van de Clyte, ook gezeid « 't Hof ter Clyte » te Beningelst. Dit leen werd op 10 Mei 1752 in 't Wethuis te Vlamertinge verkocht aan Willem de Langhe door Eleonore Pontet d'Aubers van Dowaal, weduwe van Nicolays Spannuyt en echtgenoot van Gerard Bonten (3).
Sinds langen tijd is die hofstede verdwenen, maar tot over enkele jaren stond er in de nabijheid nog een keete, welke tot werkmanswoning diende. In de welde waar de hofstedegebouwen stonden blijft er nog een waterput als aandenken over.
Volgens het grondboek der gemeente (2.C) was er op het nabijzijnde perceel sectie A nummer 419 een « marelput ofte vivere » en deze waterput wordt nu de « Scheurput » genoemd.
REMY DUFLOU.

Na eventjes googelen botste ik op een artikeltje in **de Poperingenaar van 13 december 1931** dat melding maakt van een **marelput** op de grens van Elverdinge en Vlamertinge (het artikel gaat over verdwenen hofsteden in Vlamertinge) (zie bijlage). Misschien is de exacte locatie a.d.h.v. dit artikel terug te vinden.

Ook de De Bo maakt melding van een maarleput in Elverdinge in zijn woordenboek.

Bodemkaarten en gegevens van grondboringen kunnen wellicht ook meer gegevens aan het licht brengen.

Maerle in de landbouw

Uit de drie aangehaalde Poperingse akten uit de 16de eeuw, blijkt alleszins dat het 'vermaerlen' niet alleen nog erg gangbaar was, maar ook dat de boeren hieraan veel belang hechtten. We gaan

daarom ook kijken in het 'Handboek voor den Landbouwer' van het jaar 1846 van de hand van M.L. Moll. Daarin werd een artikel uit her jaar 1835 opgenomen van de hand van Charles Morren – professor te Luik – die ook veel rond de hop geschreven heeft. Het is dus Morren die het volgende schrijft over het mergelen:

BEMERKINGEN OP DE MERGELING IN BELGIE (1).

Indien het mergelen daerin bestaet om by den grond eene aerde te voegen, die hem vruchtbaer maakt, zoo is de mergeling eene uitvinding, waarvan de oorsprong zich in den nacht der tyden verliest. Maer waarvan eht ebruik in België voor den inval der Romeinen bestond. De Manapiërs bewoonden, zoo als men weet, de oevers van de Whaal en door de Tenchieren en de Usipeten gedwongen zynde hunne woonplaetsen te verlaten, verspreiden zy zich tusschen de Maes, de Schelde, den oceaen en de landen der Morinen.

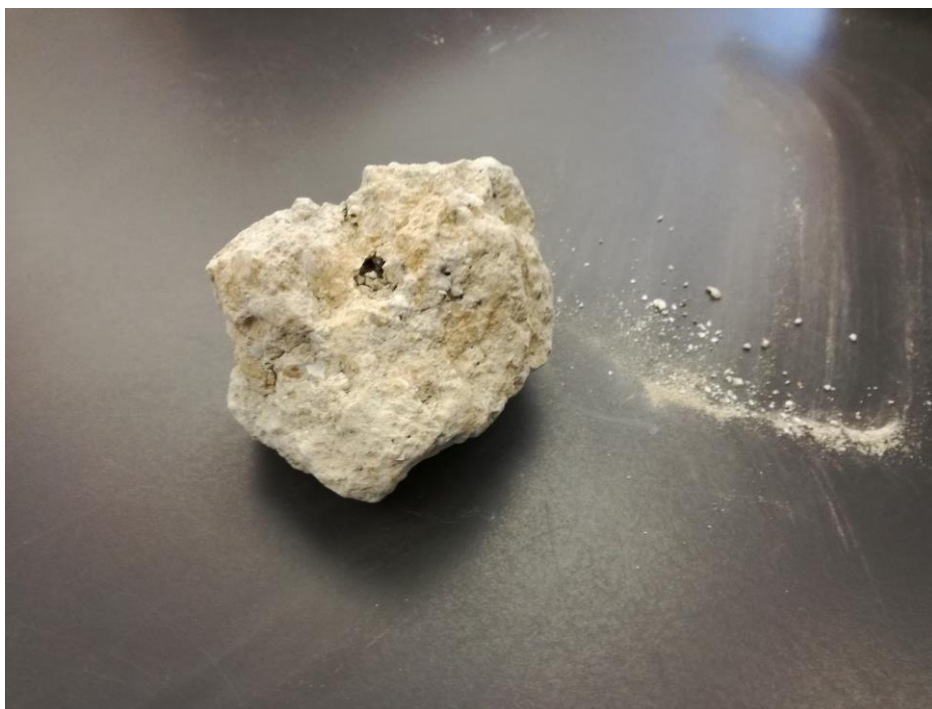
Hun gewest wasazloo een grondgebiedvan zand en kleiaerde, welnu, om hunne velden vruchtbaer te maken, bemestten zy dezelve met eene witte aerde, die de geschiedschryvers onder den naem van mergel beduiden.

Ik geloof wel, dat deze mergel zoude kunnen kalk geweest zyn, wy zien nog heden in de vruchtbare omstreken van **Yperen, Meenen en Kortryk**, in het Zwitserland van ons Vlanederen, de kleigrond en de mengeling van zand, die men er met hem ontmoet, zich met kalk mergelen, die men van de omstreken van Doornik doet komen. Sedert deze vroege tyden bezaten de Menapiërs reeds den welverdienden naem van goede landbouwers te zyn, en men weet of de Belgen dien naem overgeërfd hebben.

Volgens Morren gaat het gebruik om het land te 'mergelen' of te 'vermaeren' dus vele eeuwen terug.

Hij haalt – zo schrijft hij – een weinig bekend werkje aan, uitgegeven door den Graef de Kerckhove d'Exaerde – en voor titel voerende:

Gedenkschrift over den mergel in het land van Waes gevonden en over de voordeelen, welke dese ontdekking opgelevert (Gent, 1834),

*Brok maarle of
mergel dat William
White meebracht om
één en ander te
illustreren.*

*Foto Jacques
Destailleur*

... de volgende uitdrukking dewelk bewyst, tot welk punt het gebruik om de landen te mergelen by ons is aengeboren: 'In de oudste vlaemsche woordenboeken, vindt men het woord mergel, dat van het latyn marga voortkomt. Men vindt er ook de woorden 'mergelen' en 'mergel-geld' in. Mergelgeld herinnert het regt, dat een apchter eischte van dengenen, welke zyne plaets verving in het huren van een gedeelte lands, dat door hem was gemergeld. Dewyl de werking van den mergel langdurend is, zoo werd deze wettelyke schadeloosstelling geregtveerdigd. Men vindt in het 'Huishoudkundig dagblad (Journal Economique) van Saxen, de policie van den koning van Pruisen op de wyze om de gronden te mergelen.

Men zegt ook in het vlaemsch: die man is uitgemergeld,, hy heeft zyne kracht verkoren, gelyk men zegt, een ontvleesschd man, die zeer mager is, de landbouwers vergelyken de uitterenden en de oude man met velden, waar de mergel zijne nuttige werking heeft opgehouden.

In de keiachtige gronden van Vlaenderen, is eene kalk en kleiachtige mergel de beste. Zeker is het, dat in de middeleeuwen het gebruik om de gronden te mergelen meer verspreid was dan nu. Voor de staetsomwenteling van 1830, gebruikte men meestal de hallandsche assche en, door een dzer noodlottigheden, die ons Belgen te dikwyls de uitlandsche voortbrengsels voor onze eigene voortbrengsels doet verkiezen, gebruikt men vooral sedert dien tyd de assche van Ryssel; deze assche is slechts, volgens he gevolen van M. Degraeve, sekretaris van de Commissie van landbouw in Oost-Vlaenderen, eene toeberiede mergel.

Men begrupt alzoo, dat wy met al ons vermogen de poogingen zullen ondersteunen, die onze landgenooten zouden aenwenden, om ons van eene belasting te ontslaen, die wy buiten 's lands betalen. Het is met dit oogmerk, dat wy de nuttige onderzoekingen van M. de graef de

Kerckhove d'Exaerde toegjuichen, die sedert 1819, eenen kalkachtigen mergel in zyne eigendommen heeft gevonden, waarvan het gebruik met groot voordeel is bekroond geworden.

Deze mergel, volgens eene goede ontleding, welke M. Maerska, professor in de scheikunde aen de Hoogeschool van Gent er van gemaakt heeft, is zamengesteld

uit kalk met koolzuer gemengd	4,20
Keigrond	0,14
Kleiaerde en yzer	0,19
Plantaerdige stoffen	0,05
Water en verlies.....	0,42

Porfessor Charles Morren

Hy is zeer kalkachtig, en de kleine hoeveelheid keigrond, welke hy bevat, maekt hem vooral bekwaem om voor de keiachtige gronden van Vlaenderen te dienen. M. de graef d'Exaerde wyst de plaets niet namelings aen, waer hy zynen mergel heeft gevonden, en waer hy denzelven uittrekt, maer, volgens de beschryving, welke hy er van geeft, is het klaer, dat men hem nog elders in groote hoeveelheid aentref. Het is de kleiaerde van Boom by Antwerpen, de London Clay der aerdrykskundigen, de kleiaerde der pleisterwerkers, de ludus Helmontii van eenige, het romeinsche tiras van M. Gauchy, de spetaria leem van dewelke deze geleerde dikwyls de koninklyke academie van Brussel heft onderhouden.

De resultaten waren dan ook schitterend als we het mogen geloven. Morren schrijft immers:

In 1822, zegt de schryver van het erkje waarvan wy reeds gesproken hebben, deed ik mergelassche storten op een gedeelte vlas, het welk door een zeikete was aegnetast, die men roest noemt. Niet alleenlyk genas het gemregelde gedeelte, maer het vlas had dry en een halven voet hoogte en stond een halven voet boven het andere van het zelfde stuk.

Op het zelfde tydstop, deed ik van deze assche op myne turfachtige weiden strooijen en de inkosmten waren er dry mael zoo groot van. ‘

Twee schuitjes van deze stof, door M. De Mersman te Sint Gillis, by Sint Nicolaes, gebruikt zynde, gaven aen zyne gronden eene zoodanige vruchtbaerheid, dat de oogst, zoo men zeide, als een wonder werd beschouwd en dat men van den zelve nog dagelyks spreekt.

In het boek ‘Over mergel in Nederland’ van W.C.H. Staring uit 1860 lezen we waar mergel overal goed voor is:

Het zijn de peulvruchten, klaver, boonen en erwten die, in de eerste plaats, door het mergelen gebaat worden; zoodanig dat 't hierdoor zelfs mogelijk wordt om deze gewassen op gronden voort te brengen, waarop zij anders niet voort willen. De kalverteelt zou zonder twijfel eenen grooten stap voorwaarts doen wanneer wij slechts voldoende konden mergelen. Ook andere gewassen worden echter zeer door den mergel gebaat; en het is eene bekende zaak dat men thans tarwe teelt in streken waar die, voor het mergelen, niet gevonden werd. Zelfs

hakhoutbosschen heeft men, met het beste gevolg, door mergelen, tot grooter opbrengsten gebracht.

William merkt daarbij op dat bonen en klaver vlinderbloemigen zijn en die zijn gewoonlijk kalkminnend. Ze hebben dus inderdaad baat bij een bemesting met mergel.

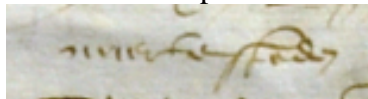
Als we deze informatie samenleggen, is het duidelijk dat de 'maerleplaatsen' ook in Poperinge een speciale waarde kregen.

Er is nog een opvallende akte waarin er sprake is van een 'maerlestede' in de Oosthoek.

23 oktober 1545 – Gheeraert Luucs geeft een lening aan Jan Kesteman - SAP 394 – Folio 95

Gheeraert Luucxs heeft ghecocht jehens **Jan Kesteman**

de somme van xxij pond parisis sjaers erfvelicke losrente – den penninck zesthiene – omme de somme van xxxij pond grooten vlaemsscher munte – danof het eersten jaer ende paiement vallen zal den xxij in october xvc zessenveertich – te lossene de zelve renten met philipsgulden te L schele – karolusgulden te xl schele – dobbel stuvers te iij schele parisis elc tstick ende ander ghelt ten adevenante – hierinnen verbonden byden voornoemde Kesteman – eerst een behusde stede met al datter up staet – erfven ende catheilen liggende inden

Oosthouck ter grooter **maerlestede** – daer zyn vaeder ende moeder overleet – groot van lande vij lynen xxvij roeden – liggende rondtsomme in tlandt van Jan voorseid

Item vij vierendeel landts erfven ende catheilen inden zelve houck metter westhende an tlandt van tlandt van Pieter van Eeden – ghelast in tween bunderen evenen sjaers den heere

Item vij vierendeel landts – erfve ende catheilen inden zelve houck metter westhende an tlandt van Clays Debaene

Item vier ghemeten xvij roeden lants – erfven ende catheilen inden zelve houck metter oostzyde ande voorseide hofstede – metter westzyde an zyn zelfs landt

Item noch zeven lynen landts erfven ende catheilen inden zelve houck streckende zuudt ende noort op de voorschreven hofstede

Actum den xxij in october xvc xlv tich

Present scepenen Willem Schrolinck – Ghilen Makeblyde – meester Christiaen de Roo – Frans Diedeman ende Gillis van Simpool

We denken echter dat de schrijver van deze akte een fout maakte en dat hij hier eigenlijk de 'madelstede' bedoelde – of het stamhuis van de familie.